

የሀገረሰባዊ ህክምና ምላሽ ለኮቪድ 19 (በኦሮሚያ ክልል ሰሜን ሸዋ ዞን ተተኪረነት)

በፍቃዱ መብራቱ¹ ሙሉቀን አየነው² ፍፁም ኩራባቸው³

አህጽሮተ ጥናት

ይህ ጥናት በሰሜን ሸዋ ዞን የሚገኘውን የማኅበረሰብ ክፍል ማዕከል ያደረገ ሲሆን ከፎክሎር ዘውጎች ውስጥ በሀገረሰባዊ ልማድ (Folk-custom) ስር የሚጠናውን ሀገረሰባዊ ሕክምና (Folk medicine) የሚመለከት ነው። ጥናቱ ይዘት የተነሳው ዋና ዓላማም የማኅበረሰቡን የወረርሽኝ መከላከያ ዘዴዎችን፣ ስልቶችንና የመግቻ መንገዶችን በመቀመር ለኮቪድ-19 በሽታ ሀገረሰባዊ መከላከያ ስልቶችን መጠቀም እና የመፍትሄ አቅጣጫዎችን ማመለከት ነው። የጥናቱ ዓላማ ግብ እንዲመታና የምርምር ጥያቄዎች ምላሽ እንዲያገኙ ከባህል መድኃኒት አዋቂዎች፣ ከባህሉ ባለቤቶች፣ ከሃይማኖት አባቶች እና ከጥንታዊ መጽሐፍት በመዛግብት ዳሰሳ፣ በቃለ መጠይቅ እና በውይይት አማካይነት መረጃዎች ተሰብስበዋል። የተሰበሰቡት መረጃዎች በይዘታቸው ወይም በረዕስ ጉዳዮቸው ተደራጅተው ተተንትነው ቀርበዋል። ትንተናው የተደራጀበት መንገድም ማኅበረሰቡ ስለጤና፣ ህመም እና ኮቪድ 19 ያለውን ግንዛቤ፣ በቀደሙት ዘመናት የተከሰቱ ወረርሽኞች የፈውስና የመከላከያ መንገዶች፣ ኮቪድ 19ን ለመከላከል እየተተገበሩ ያሉ ስልቶች ከማኅበረ ባህላዊ ዳራ ጋር ያላቸው ስምረት እና ሀገረሰባዊ የህክምና ዘርፍ ኮቪድ 19ን ለመከላከል የሚያበረክተው አስተዋጽኦ በሚል ነው። በጥናቱ ግኝትም የማኅበረሰቡ ቀደምት የወረርሽኝ መከላከያ መንገዶች ናቸው ተበላው የተቀመጡት አካባቢን ለቆ ለጊዜው መሄድ፣ ባህላዊ ክትባት፣ ውሽባ/ቀሳ፣ ኃይማኖታዊ ክዋኔዎች፣ ጭሰጭሶች እና መልእክት የመለዋወጥ ስርዓቱ ዋና ዋናዎቹ ናቸው። በዚህ መነሻነትም ለኮቪድ 19 መከላከያነት የቀረቡት ስልቶች ለሰሜን ሸዋ ማኅበረሰብ አዲስ ያልሆኑና ከአሁን በፊትም ሲተገበሩ የነበሩ ናቸው።

ቁልፍ ቃላት፡- ኮቪድ-19፣ ወረርሽኝ፣ ፎክሎር፣ ሀገረሰብ ህክምና፣ ሀገረሰባዊ ልማድ

¹ በፍቃዱ መብራቱ (MEd in Multilingual & Multicultural, Department of Ethiopian Language & Literature- Amharic, Salale University) befkadu.mebratu303@gmail.com
² ሙሉቀን አየነው (MSc in Tropical and Infectious Disease, Department of Public Health, Salale University)
³ ፍፁም ኩራባቸው (MA in Ethiopian Literature & Folklore, Department of Ethiopian Language & Literature- Amharic, Salale University) fitsumkura@gmail.com

1. መግቢያ

በተለያዩ ማኅበረሰቦች ውስጥ የሚከሰቱ የጤና ችግሮች መነሻ ምክንያት ለማወቅና ለችግሩም መፍትሄ ለማስቀመጥ ማኅበረሰቡ ባለው ባህል መሰረት ለረጅም ዘመናት የተጠቀመባቸው እና አሁንም እየተጠቀመባቸው ያሉ ጉዳዮችን ለማጥናት ከሚያስችሉን የጥናት መስክ ውስጥ አንዱ በፎክሎር ዘርፍ ውስጥ የሚነሳው ሀገረሰባዊ ህክምና (Folk medicine) ነው። ሀገረሰባዊ ህክምና ባህላዊ ህክምና፣ ጥንታዊ ህክምና፣ ሀገር በቀል ህክምና በሚል ስያሜዎች ይታወቃል። በሁሉም ማኅበረሰብ ክፍል ውስጥ የሚገኝ፣ የሰው ልጅ ከአካባቢው ጋር የሚያደርገውን መስተጋብር የሚያሳይ ጥበባዊ እውቀት ነው (ሰለሞን፣ 2007፣ 13)።

የዓለም ጤና ድርጅት (2001) ሀገረሰባዊ ህክምና ጤና ነክ ድርጊቶችን፣ የአቀራረብ መንገዶችን፣ እውቀቶችንና እምነቶችን፣ እጽዋትን፣ እንስሳትን፣ ማዕድናትን፣ መንፈሳዊ ቁሶችንና መንፈሳዊ ክብኝቶችን መሰረት በማድረግ ህመሞችን የማወቅ፣ የመከላከልና የመፈወስ ስርዓት እንደሆነ ይገልጻል። ይህም ከትውልድ ትውልድ በጽሑፍም ሆነ በቃል ማለትም በተረከቶ፣ በዘፈኖች፣ በጭፈራዎች፣ በሚት፣ በባህላዊ እሴት፣ እምነት፣ ክብረ በዓላት (rituals)፣ በማህበረሰብ ህግ እና አካባቢያዊ ዘዴ አማካኝነት የሚተላለፍ ነው። ሀገረሰባዊ ህክምና ማህበረሰቡ ስለጤና፣ ስለበሽታ መንስኤዎች እና የመፍትሄ ስልቶች ያለውን አመለካከት አጠቃሎ የሚይዝ እንደሆነ Good (1987) ይገልጻል። በዓለማዊ ደረጃ ታዋቂነትን አግኝተውና ዳብረው ከመደበኛው ህክምና ጋር በጥምረት ተግባር ላይ እየዋሉ ያሉ የሀገረሰባዊ ህክምናዎችም አሉ። ለምሳሌ የህንድ (Ayurveda) ህክምና፣ የቻይና ሀገረሰባዊ ህክምና እና የአረብ (Unani) ሀገር በቀል ህክምና ተጠቃሽ መሆናቸውን Abbott (2014) ይገልጻል።

ከላይ የቀረበው ብያሌ የሚያወሳው የአንድ ማኅበረሰብ አባላት በዕለት ተዕለት እንቅስቃሴያቸው ውስጥ የሚያጋጥማቸውን የጤና ችግሮች ለመቅረፍና ለመከላከል ሲባል የሚያከናውኗቸው አጠቃላይ ድርጊቶች በሀገረሰባዊ ህክምና ውስጥ የሚጠኑ ጉዳዮች መሆናቸውን ነው። እነዚህ ድርጊቶችም ማኅበረሰቡ ስለህመምና ጤና ያለው እሳቤ፣ ስለህመምተኛውና ስለህክምና ባለሙያዎቹ ያለው አመለካከት፣ አንድን የህመም ዓይነት ለመለየት የሚጠቀምበት ዘዴ፣ ለበሽታዎቹ መከላከያ ወይም መፈወሻ የሚሆኑ መድኃኒቶች ከምን፣ እንዴት፣ መቼና የት እንደሚዘጋጁ፣ የመድኃኒቶቹ የአወሳሰድ ስርዓትና ለህክምናው የሚያስፈልጉ ቅድመ ሁኔታዎች የመሳሰሉትን ያካትታል (ሰለሞን፣2007፣202)።

ሀገረሰባዊ ህክምናዎች በማህበረሰቡ ዘንድ እንዳላቸው ተቀባይነት፣ ለረጅም ዘመናት ተግባር ላይ እንደመዋላቸው፣ በብዙ አካባቢዎች በተለያዩ መልክ እንደመገኘታቸው፣ በብዙ ሀገራት ያላቸው ህጋዊ እውቅናና ተቀባይነት ግን አናሳ መሆኑን ከበደና ሌሎች (2006) ያስረዳሉ። ሀገረሰባዊ ህክምናዎች ቀለል ካሉና ከተለመዱ የጤና ችግሮች አንስቶ ውስብስብ ባህሪ እስካላቸው የጤና ችግሮች መፍትሄ እንደሚሰጥ ይታመናል። ከውስብስብ የጤና ህክምናዎች መካከል እንደ የአዕምሮ ህክምና፣ የአጥንት፣ የቀዶ ጥገና፣ የቆዳ እና የውስጥ ደዌ ህክምና የመሳሰሉት ናቸው (ሰለሞን፣2007 204)።

የኢትዮጵያ ባህላዊ ህክምና በአፍሪካ ባህላዊ ህክምና ስር የሚመደብ፣ ሀገር በቀል የሆነና ረጅም ዘመናትን ያስቆጠረ ሲሆን ከግሪክና ግብጽ የባህል ህክምናዎች ጋር የሚጋራቸው ነገሮች ቢኖሩትም የራሱ የሆኑ መገለጫዎችም ያሉት መሆኑ ይገለጻል (አስፋው፣2012፤ ማርያማዊት፣ 2012 እና ገላውዲዎስ 2012)። እንደ Truter (2007) ገለጻ የአፍሪካ ሀገር በቀል ህክምና ከባህል እና ኅይወተኛዎች እሳቤ ጋር በጥብቅ የተቆራኘ ሲሆን በባህሪውም አጠቃላይ ነው። በአካላዊ ሁኔታ ላይ ብቻ ትኩረት አያደርግም፣ የግለሰቦችን፣ የቤተሰብን እና የማኅበረሰብን ስነልቦናዊ፣ መንፈሳዊ እና ማኅበራዊ ጉዳዮችንም የሚያካትት ነው ይላል።

ኢትዮጵያውያን በሀገረሰባዊ ህክምናው እጽዋትን፣ ማዕድናትንና የእንሰሳት ተዋፅኦን በመጠቀም ከተለያዩ በሽታዎች ራሳቸውን ሲከላከሉ፣ ሲፈውሱ ኖረዋል። በተጨማሪነት በኢትዮጵያ የሚከወኑ ሀገረሰባዊ ህክምናዎች በሶስት ዘርፎች ማለትም መከላከል (Preventive)፣ መፈወስ (curative) እና የቀዶ ጥገና ተግባራት (Surgical practices) ላይ ያተኩራሉ። በመከላከል ዘርፍ የበሽታዎችን ከሰው ወደሰው የመተላለፍ ሂደት ለመቀነስ የተለያዩ ተግባራት እንደሚያከናውኑ (Nigussie B 1988, Pankrust R. 1965;1968) ያስረዳሉ።

በኢትዮጵያም ሆነ በአለም አቀፍ ደረጃ በሰው ልጆች ታሪክ ውስጥ በርካታ ወረርሽኞች ተከስተዋል። ነገር ግን የሰው ልጆችን በጣም የፈተነ እና ብዙ ጉዳትም አድርጏል ተብሎ የሚገመተው በ20ኛው ክፍለ ዘመን መገባቻ የተከሰተው ‘ስፓኒሽ ፍሉ’/‘የኅዳር በሽታ የሚባለው ሲሆን በጊዜው ከነበረው የዓለም ህዝብ መከከል እስከ ሃምሳ ሚሊዮን ህይወት አሳጥቷል የሚል ግምት አለ (<https://www.cdc.gov/>)።

በኢትዮጵያ እስከ ሃምሳ ሺህ፣ በአዲስ አበባ ደግሞ ከአስር ሺህ በላይ ሰዎችን ለሞት ዳርጓል። ከቀጠፈው የሰው ህይወት በላይ የማኅበረሰቡን መሰረታዊ መዋቅር የተፈታተነና የሀገሪቱን ህልውናም አደጋ ላይ የጣለ እንደነበር Pankhurst R (1977) ገልጿል። “ለስፓኒሽ ፍሉ” የተሰጠው ሀገራዊ ስያሜ [የህዳር በሽታ] በሽታው ከተከሰተበት ወር ጋር በማያያዝ መሆኑን ምሁራን ያወሰሱ። ምንም እንኳን በሽታው ከተከሰተ አንድ ክፍለ ዘመን ቢያልፈውም በማኅበረሰቡ ዘንድ ጥሎት ያለፈው ጠባሳ ቀላል አይደለም። እስከአሁን ድረስ ‘ህዳር ሲታጠን’ በሚል በተለያዩ ፎክሎራዊ ክዋኔዎችና ሥነ-ጽሑፎች ውስጥ እየተንጸባረቀ ነው።

እንደ ህዳር በሽታ ሁሉ አሁን በዘመናችን የተከሰተው የኮቪድ-19 ዓለም ዓቀፍ ወረርሽኝ በማኅበረሰቡ ባህላዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ጉዳዮች ላይ እያሳደረው ያለው ተጽዕኖ ቀላል የሚባል አይደለም። በዘመናዊው ህክምና ለበሽታው የሚሆን መድኃኒት ያልተገኘለት ሲሆን በመከላከያነት በሽታውን ለማስቆም የሚቻልባቸው የመፍትሄ ሀሳቦች በተለያዩ ተቋማት ቢሰነዘሩም በማኅበረሰባችን ዘንድ ያላቸው ተግባራዊነት ግን እምብዛም ነው። ከበሽታው አስከፊነትና አስፈሪነት አንጻር በማኅበረሰባችን ዘንድ ያለው የጥንቃቄ ጉድለት እና ለጉዳዩ እንደ ሀገር ምን እየተሰራ ነው? ምንስ መስራት ነበረብን? ሀገረሰባዊ ህክምና ዘርፉስ

በሽታውን በመከላከል ረገድ ምን አስተዋፅኦ ማድረግ ይችላል? የሚለው በብዙ መልኩ መነጋገሪያ መሆን የሚገባውና የጥናቱም የትኩረት አቅጣጫ ነው።

2. የጥናቱ ዓላማ

የጥናቱ ዋና ዓላማ በሀገራችን የተከሰቱ ወረርሽኞችን ማጎበረሰባችን የተከላከለበትን መንገዶችና ስልቶች በመቀመር ለኮቪድ 19 የመፍትሄ ሀሳቦችን መጠቆም ሲሆን ዝርዝር ዓላማዎች ደግሞ፡

- ✓ በሰሜን ሸዋ ማጎበረሰብ ዘንድ የተከሰቱ ወረርሽኞችና የታለፈባቸውን ስልቶች መግለፅ፣
- ✓ የኮቪድ 19 በሽታን ለመከላከል የሚያስችሉ ሀገረሰባዊ የመፍትሄ ሀሳቦችን ከቀደምት ልምዶች ጋር መቀመር፤

3. የጥናቱ ዘዴ

ይህንን ጥናት ለማጥናት የተሻለ መንገድ ይሆናል ተብሎ የተመረጠው አይነታዊ ዘዴ “Qualitative Method” ነው። ምክንያቱም ይህ ዘዴ ቁጥራዊ አሀዝ የሌላቸውን ምርመሮችን ለማካሄድ የሚያስችል በመሆኑ ነው ይገልጻል። ዓይነታዊ ጥናት በባህሪው ለእድል ሰጪ የናሙና ዘዴ ብዙም ቦታ የለውም። በዓይነታዊ ጥናት የጥናቱን ግኝት ጥንካሬ የሚወስነው የናሙና ቁጥር መብዛት ሳይሆን በመረጃ ሰጪነት ከተካተቱት ሰዎች የሚገኘው መረጃ የሚኖረው ጥልቀት ወይም የዳበረ መሆኑን ያለው (1998 ዓም) እና Best (1981:28) ያስረዳሉ። ስለሆነም የናሙና ዘዴዎችን ዓላማ ተኮር እና ተያያዥ ናሙና ነው። በዚህ መሰረት ግራር ጃርሶ፣ ወረጃርሶ፣ ኩዩ፣ ውጫሌ፣ ደብረ ሊባኖስ፣ አቢቹ ጅኦ እና ያያ ጉሌሌ ወረዳዎች በዓላማ ተኮር ዘዴ ተመርጠዋል። በሌላ መልኩ ለጥናቱ በዋና መረጃ ሰጪነት የተካተቱት ሰዎች በማጎበረሰቡ ዘንድ ተቀባይነትና ተሰሚነት ያላቸው፣ ስለሀገረሰባዊ ህክምና በቂ እውቀት አላቸው የተባሉ ሰዎችን ተያያዥ የናሙና ዘዴን በመጠቀም 35 ሰዎች ተመርጠዋል።

ለጥናቱ አስፈላጊ የሆኑ መረጃዎች በቃለ መጠይቅ፣ ቡድን ተኮር ውይይትና መዛግብት ክለሳ አማካኝነት ከግንቦት-እስከ ነሐሴ 2012 ዓ/ም ተሰብስቧል። የጥናቱ አብዛኛው መረጃ የተሰበሰበው በቃለ መጠይቅ አማካኝነት ሲሆን ለሀገረሰባዊ ህክምና ባለሙያዎች፣ የሃይማኖት አባቶችና ሀገር ሽማግሌዎች በድምሩ ለሰላሳ አምስት ሰዎች የፊት ለፊት እና የስልክ መጠይቅ በአሮምኛ እና በአማርኛ ቋንቋ ተደርጓል። በተጨማሪ የማጎበረሰቡን የጋራ ግንዛቤ ለማግኘት እና እንደ መረጃ ማጣሪያ ስልትም (Triangulation) የቡድን ውይይትን ተጠቅመናል። የቡድን ውይይቱ የተከናወነው የሀገረሰባዊ ህክምናውን በተመለከተ የተነሱ አከራካሪና ተቃራኒ ያላቸው ሀሳቦችን ለማጥራት ይረዳን ዘንድ ነው። በዚህም ከስድስት እስከ ዘጠኝ አባላት የተሳተፉበት ሰባት የቡድን ውይይት ተደርጓል። በመጨረሻም በሀገራችን ስለ ተከሰቱ ወረርሽኞችና መፍትሄዎች የሚያወሱ፣ በሀገረሰባዊ ህክምና (folk medicine) ዙሪያ የተጻፉ መጽሐፍት እና ጥናቶች ወይም ስብስቦች እንደ መረጃ ምንጭነት በጥናቱ ውስጥ ተካተዋል።

ለዚህ ጥናት በቃለ መጠይቅ እና በሰነድ ፍተሻ የተሰበሰቡ መረጃዎች መጀመሪያ እንደወረዱ ወደ ወረቀት ተገልጠውታል፤ ትርጉም የሚያስፈልጋቸው ወደአማርኛ ቋንቋ ተተርጉሟል። በመቀጠል ዋና ዋና ግኝቶች ማህበረሰቡ ስለጤና፣ ህመም እና ኮቪድ 19 ያላቸውን ግንዛቤ፣ በማህበረሰቡ ዘንድ ተከስተው ስለነበሩ ወረርሽኞች መከላከያና የፈውስ መንገዶች እና ሀገረሰባዊ ህክምና ዘርፍ ኮቪድ 19ን ለመከላከል ሊያበረክት የሚችለውን ድርሻ በሚል በሶስት ንዑሳን ክፍሎች ተደራጅቷል።

4. የመረጃ ትንተና እና ትርጓሜ

4.1 ስለጤና፣ ህመም እና ስለኮቪድ 19 ያላቸው እሳቤና አመለካከት

አንዳንድ ጊዜ በሽታዎች በማህበረሰቡ ዘንድ ከዓለማዊ ማህበረሰብ ለየት ባለ መልኩ የየራሳቸው ስያሜ ተሰጥቷቸው ይገኛል። ይህ ደግሞ በሽታውን በአግባቡ ለመረዳትና ለመገንዘብ ብሎም መከላከያውንና የፈውስ መንገዱን ለማበጀት የራሱ አስተዋጽኦ አለው። ለምሳሌ Spanish flue- የህዳር በሽታ፣ Smallpox -ፈንጣጣ፣ Influenza - ተስቦ/ቀሽማ፣ typhus-ያንጀት ተስቦ፣ ብሚል ሀገራዊ ስያሜ ተስጥቷቸዋል።

እያንዳንዱ ማህበረሰብ ስለጤና የሚሰጠው ብያኔ ከባህሉ ጋር ወይም ስለዓለም ካለው እይታ ጋር በጥብቅ የተቆራኘ ነው። ባህል የአንድ ማህበራዊ ቡድን አባላት ስለበሽታና የጤና ስርዓታቸው ያላቸውን አመለካከት ቅርጽ ያስይዛል። ከዚህ አልፎ በዓይን ስለማይታየው የአዕምሮ ህመም ያላቸውን እሳቤና ሰዎች የሚያደቀቸው ምልክቶች በራሳቸው በባህሉ የሚቃኙ ናቸው። ስለሆነም ኮቪድ-19 በማህበረሰቡ ዘንድ ያለው እይታና በጤና ባለሙያዎች ዘንድ ያለው ግንዛቤ ለየቅል መሆኑ ሁለቱም አካላት የሚውሉበት ባህል መለያዬት አንዱ ማሳያ ነው። በሰሜን ሸዋ ማህበረሰቦች ዘንድ ጤና ማለት በሰውነት ላይ በግልጽ የሚታይ ቁስል ወይም ምልክት አለመኖር ማለት አይደለም። አንድ ሰው ጤናኛ ነው የሚባለው ሙሉ ስብእናው (አካላዊ፣ አዕምሮዊና መንፈሳዊ) በመልካም ሁኔታ ላይ ሲገኝ ነው። እንደሚታየውም የሚከተለውን የቃለ መጠይቅ ምላሽ እንይ፡

በእኔ አመለካከት ጤና በጣም ሰፊ ነው። ጠንካራ አካላዊ ቁመና ከመያዝ አንስቶ፣ ቀልጣፋ፣ እምነት የሚጣልበትና የማህበረሰቡን ባህላዊ እሴት የሚያከብር፣ ከራሱ ጋርም ሆነ ከማህበረሰቡ ጋር ተግባሩ የሆነ፣ የተረጋጋና መልካም ግንኙነት ያለው ነው። (ቃለመጠይቅ፣ ጎሐጽዮን፣ ሰኔ 10/2012 ዓ.ም)

ሌላኛው ደግሞ

አንድን ሰው ውጫዊ አካሉን ብቻ ተመልክቶ በሸተኛ ነው ወይም ጤናኛ ነው ብለን መናገር አንችልም። ምክንያቱም በውጫኛው አካሉ ላይ ምንም ቁስል ሳይኖርበት ውስጡና አእምሮው የቆሰለ ሰው ልታገኝ ትችላለህ። በሌላ ጎሐ ውጫዊ የሰውነቱ አካል ተጎድቶ ነገር ግን በአስተሳሰቡ ከጤናኛው የተሻለ መንፈስ ጠንካራ ሰው ልታገኝ ትችላለህ። አንድ ሰው ሁል ጊዜ

ከሌላው የማኅበረሰቡ አባላት ተለይቶ ብቻውን የሚኖር ከሆነ ሰውየው በአካል ጤነኛ ነው ነገር ግን በመንፈሱ በሽተኛ ነው። (ቃለ መጠይቅ፣ ደብረሊባኖስ ሰኔ 20/2012 ዓ.ም)

ከላይ ያሉትን ሀተታዎች የሚያስረዱን ጤና ማለት በግለሰቡ ደረጃ ብቻ የሚገለጹ ሳይሆን ማኅበረሰቡንም የሚመለከት ጉዳይ መሆኑን ነው። የሰዎችን አካላዊ፣ ማኅበራዊ፣ መንፈሳዊና ስሜታዊ ጉዳታዎችን ያቀፈ ነው። ይህ ደግሞ በደስተኛ ህይወት፣ በሰላም፣ በጉብዝና እና በአካል፣ በአዕምሮ፣ በስሜትና በመንፈስ መካከል በሚኖር ሚዛናዊ ህብር እንደሚገለጽ መረጃው ያሳያል።

በሌላ መልኩ ህመም ማለት አንድ ሰው ህይወቱን ቀድሞ በነበረው መንገድ መምራት አለመቻል ነው ብለው ይገልጹታል። ሌላው ደግሞ

እንደ እኔ እምነት አንድ ሰው ታሚል የሚባለው የእለት ተሰለት ህይወቱን በጥሩ ሁኔታ ማከናወን ካልቻለ ነው። ለምሳሌ ፦ የታመመ ሰው መማር አይችልም፣ በቀን ቤቱ ውስጥ ይተኛል፣ ይጨነቃል። የታመመንና ያልታመመን ሰው የምንለየው አካላዊ ቁመናቸውን በመመልከት ሲሆን ቅልጥፍናውን፣ ቁስልን፣ ጉዳትን እና የመሳሰሉትን በማዬት ነው። (ቃለ መጠይቅ፣ ግራር ጃርሶ ሐምሌ 15/2012 ዓ.ም)

በጥናቱ ተጠኝዎች መሰረት ህመም ማለት ሰውነት የተለመደውን ስራ ለማከናወን መቸገር ነው በሚል ይገልጻል። በተጨማሪም አንዳንድ ህመሞች በማኅበረሰቡ ዘንድ የራሳቸው የሆነ ፍችና ትንታኔ ያላቸው ሲሆን ባህላቸውን፣ ኃይማኖታቸውን መሰረት ተደርጎ የሚገለጹ ናቸው። እነዚህ በሽታዎች በማኅበረሰቡ ዘንድ በተለያዩ ምክንያቶች ሊከሰቱ እንደሚችሉ ይገልጻሉ። ለምሳሌ፦ የራሳቸውንና አካባቢያቸውን ንጽህና ካለመጠበቅ፣ የወቅቶች መለዋወጥ፣ በመንፈስ አማካኝነት፣ እና ሰዎች ፈጣሪያቸውን በመበደላቸው የተነሳ የመጣ መቅሰፍት አማካኝነት ነው ብለው ያምናሉ።

ኮቪድ 19 በተመለከተ የሚቀርቡት የህብረተሰቡ አመለካከቶች በሁለት ተቃራኒ አቅጣጫ የተሰለፉ መሆናቸውን ቁልፍ መረጃ አቀባዮች ይገልጻሉ። የመጀመሪያው ምድብ በሽታው መንፈስ ነው ብለው የሚያምኑ ሲሆኑ ሁሉም ሰው በየኃይማኖቱ የሚጠበቅበትን ቢወጣ (ቢጸልይ፣ ቢጸም፣ ቢሰግድ) በሽታውን ማጥፋት ይቻላል ብለው ያምናሉ። በሌላ አገላለጽ በሽታው አደገኛ እና ገዳይ መሆኑን ተረድተው ነገር ግን በሰው ኃይል የማይጠፋ ነው ብለው ከመጠን በላይ የፈሩ ናቸው። በተቃራኒው ደግሞ በሽታውን አስመልክቶ የሚተላለፉ መልእክቶችን መሰረት በማድረግ ጉንፋን ነው በማለት ማቃለልና (እኔን አይነካኝም፤ አኛን አይነካኝም) የሚል ድምዳሜ ላይ የደረሱ እንዳሉ ይገልጻሉ። (ቃለ መጠይቅ፣ ጎሐድዮን፣ ሰኔ 10/2012 ዓ.ም)

4.2 የማኅበረሰቡ ወረርሽኞችን የመከላከል ልምድ

በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ወረርሽኝ ተከስቷል ተብሎ የሚታመነው በ831 ዓም እንደሆነ ፓንክረስት (1990) ይገልጻል። ከዚያ በመቀጠል በ12ኛ መቶ ክፍለ ዘመን ሲሆን ፈንጣጣ ወይም

ከሌራ ሳይሆን እንደማይቀር ይገመታል። በመካከለኛው ዘመን ያሉ የኢትዮጵያ ስነጽሁፎች እንደሚገልጹት ረሃብና ወረርሽኝ (ቸነፈር) የፈጣሪ የቁጣው መገለጫ ተደርገው እንደሚወሰዱ ያትታሉ። የተላላፊ በሽታ በኢትዮጵያ ተከሰተ ተብሎ በጽሁፍ ደረጃ የሰፈረው በ1698 ዓ.ም አቡነ ጎርጎርዮስ ቀዳማዊ ከጀርመኑ ኢዮብ ፍይልፍ ጋር በመሆን የግዕዝ መዝገበ ቃል ብለው ሲያዘጋጁ እግረ መንገድ ባሰፈሩት መረጃ ነው።

ይህንን እንደ መነሻ ዘመን ብንወስድና ብንነሳ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ የኢትዮጵያ ህዝብ በአጠቃላይ የሰሜን ሸዋ ማኅበረሰብ ደግሞ በተናጠል ተላላፊ የሆኑም፣ ተላላፊ ያልሆኑም (ሸተላይ፣ ዓይነ ጥላ፣ ነቀርሳ፣ ሽንት ማጥ፣ የልብ ህመም፣ መንፈስ...) በሽታዎች የራሱን ባህላዊ መድኃኒትና የመከላከል ሂደት እየፈጸመ ዛሬ ላይ ሊደርስ ችሏል። በዚህ ስር የምንመለከተው ግን ተላላፊ በሽታዎችን የሚከላከሉበት ዘዴ ሲሆን የራሳቸው ህክምና ያላቸውና ከቦታ ቦታ አተገባበሩ ላይ ልዩነት መኖሩን ይገልጻሉ።

4.2.1 አካባቢን ለቆ መሄድ

መረጃ አቀባዮች እንደሚገልጹት በአካባቢያቸው ወረርሽኞች ሲከሰቱ ከሚከላከሉባቸው መንገዶች አንዱ የመኖሪያ አካባቢያቸውን ለቀው ለጊዜው ወደሌላ ቦታ መሄድ ነው። ብዙውን ጊዜ ይህ የሚሆነው ወቅትን ጠብቀው የሚከሰቱ በሽታዎችን ለመከላከል ነው። አንድ አባት የነገሩንን እንመልከት፡-

ብዙውን ጊዜ በሀገራችን በሽታ የሚከሰተው ከመስከረም እስከ ህዳር ባለው ወቅት ነው። በቆላማው አካባቢ የወባ በሽታ የሚነሳበት ወቅት ሰለሆነ ክረምትን ለማሳለፍ ወደቆላ የወረደ ሰው መስከረም ሲጠባ ወደ ደጋ ይመለሳል። በሌላ መልኩ ብርዳማ የሆነው የክረምትን ወቅት ለማሳለፍ ደግሞ ወደቆላና ሞቃታማ ወይሆነ ቦታ ይወርዳሉ። (ቃለ መጠይቅ፣ ሙከጡሪ፣ ሐምሌ 30/2012 ዓ.ም)

ከላይ የቀረበው ሀተታ የሚስረዳን ነገር ማኅበረሰቡ በወቅቶች መለዋወጥ የተነሳ ከሚመጡ በሽታዎች ራሱን ለመከላከል የሚያደርገውን ከቦታው የመንቀሳቀስ ሂደትን ነው። ለዚህም በእጸ መድሃኒት መግቢያ «የኢትዮጵያ አዋጅ ንብረት ከቆላ እስከደጋ ያለውን ያጠቃልላል። በዚህ የአዋጅ ንብረት መለያየት የተነሳ ደግሞ የሚከሰቱ በሽታዎችም እንደዚያው ይለያያሉ። ቆላው በተለይም ረግረግ ቦታዎች እንደወባ ባሉ በሽታዎች፣ ደጋና ወይና ደጋ ያሉት ደግሞ በብርዳ አማካኝነት የሚመጣው የሳንባ ምች በመሳሰሉት ሲጠቃ ደረቁና አቧራማው ቦታ ለአይሰን በሽታ ዋና ምክንያት ነው» በማለት ይገልጻል።

በሌላ መልኩ በአንድ አካባቢ ወረርሽኝ መነሳቱ ከታወቀ የማኅበረሰቡ አባላት (በተለይ ሀጻናትና ሴቶች) ያንን አካባቢ ለቀው እንዲሄዱ ይደረግ ነበር። እንደ ሪቻድ ፓንክረስት ገለጻም በ1909 ዓ.ም አካባቢ ተከስቶ ስለነበረው «የህዳር በሽታ» ሲገልጽ በወቅቱ ከተራው ዜጋ አንስቶ እስከ መኪንንጥና የሀይማኖት መሪዎች ድረስ አዲስ አበባን በመልቀቅ ወደሌሎች ክፍለ ሀገሮች መሸሻቸውን ያወሳል።

...ብዙ ሰዎች ከከተማው ሸሹ ወይም ቤታቸውን ቆልፈው ተከረቸው። እንግዳ ለመቀበልም ፈቃደኛ አልሆኑም። ከሸሹት መካከል አንዱ ጳጳሱ አቡነ ማቴዎስ ሲሆኑ ከአዲስ አበባ በስተምጳራብ በኩል 30 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ ወደሚገኘው የመናገሻ ተራራ ሄደው ሰፈሩ። ንግስተ ነገስታት ዘውዲቱና እንደራሴውን ትተው በመከብብላቸው ቅሬታና በጣም ጎምዘዘ ስሜት ፈጠረ። --- የጳጳሱን ምሳሌነት በመከተል ብዙ ባለስልጣኖች ከከተማው ሸሸተው ወጡ። ከእነዚህ መካከል አንዱ የከተማው (የአዲስ አበባ) ከንቲባ ወሰኔ ዘአማኑኤል ሲሆኑ ኋላ ላይ ተገደው በመምጣት ከተማውን እንዲቆጣጠሩ ተደረገ፤ በኋላም በበሽታው ተይዘው ህይወታቸው አልፏል።

በእርግጥ ይህ ሁኔታ በሽታው ወደሌሎች ቦታዎች እንዲስፋፋ የማድረግ አቅም ያለው ቢሆንም በበሽታው ቀድመው ካልተያዙ ግን ውጤታማ ነው ማለት ይቻላል።

4.2.2 ባህላዊ ክትባት

በዘመናዊው ህክምና ሰዎች በሽታን የመከላከል አቅማቸውን ለማሳደግ ይከተባሉ። በሰሜን ሸዋ ማኅበረሰብ ዘንድም በቀደመው ጊዜ ባህላዊ ክትባት ሲተገበር እንደነበረ ይገልጻሉ። በወጫሌ ወረዳ ቃለ መጠይቅ ያደረግንላቸው የሀገር ሽማግሌ እንደነገሩን «ፈንጣጥን ለመከላከል የታመመውን ሰው ትከሻ በጥቁር ባልጫት (ስለታማ ድንጋይ) ቀደው ደሙን አምጥተው ጤነኛውን ይከትቡታል። በዚህ መልኩ በበሽታው እንዳይያዝ ያደርጋሉ። እስከ ሰስት ቀን ትልቅ ትኩሳት ያመጣበታል፤ በሽታው ከባድ ነው። መድሃኒት ካላገኘ አይን ያጠፋል፤ ጅሮም ይደፍናል፤ የደረስኩበት ነው።» በማለት ይገልጻሉ።

ከላይ የተመለከተው ገለጻ የሚያስረዳን የህመምተኛው ደም በጤነኛ ሰው ሰውነት ውስጥ ሲገባ በሽታውን የመከላከል አቅም እንደሚያዳብርና ከሰውነታቸው ጋር ተላምዶ መኖር ይችላል የሚል እምነት እንዳላቸው ማስረጃ ነው። በዘመናዊው ህክምናም ክትባት የሚሰጠው የአንድ በሽታ አምጫ የሞተውን ወይም ደካማውን ተህዋስ ወደጤነኛ ሰው ሰውነት ውስጥ ቀድሞ በማስገባት በሽታውን እንዲለማመደው እና በሽታውን የመከላከል አቅሙን እንዲያዳብር ማድረግ መሆኑን ልብ ይላሉ።

አንዳንድ አካባቢዎች የክትባት ሂደቱ የራሱ ክዋኔም ያለው ሲሆን የተከተቡ ህጻናት እንዳይፈሩና እንዳይጨነቁም የአካባቢው ሰዎች ሁልጊዜው ማታ ማታ ተሰባስበው ይዘፈናሉ፤ ይጨፈሩሉ። አካባቢውም የተለያዩ ሽታ ባላቸው እጽዎቶች (ወይራ፣ ጥንጁት፣ ወይባ፣ ሬት) ይታጠናል። የሚጨፈረው በሽታዎ በሰላም ገብታለችና በሰላም ትውጣ በሚል ነው። ህብረተሰቡ ልጆቹ የሚፈልጉትን ነገር እያሟላ እንዲወሰኑ ይደረጋል። አራትና አምስት ቀን ከቆዩ በኋላ ረገፈላቸው ይባልና ከማኅበረሰቡ እንዲቀላቀሉ ይደረጋል።

4.2.3 ወሽባ - ቀሳ

ከቪ.ድ-19ን በመከላከል ሂደት ተዘውትሮ የሚነሳ ቃል አለ - 'ኪራንታይን'። ኪራንታይን ማለት አንድ ሰው ለኮቪድ 19 ተጋላጭ ሊሆን ይችላል ተብሎ የተገመተና ምልክቱን እስኪያሳይ (ለአስራ አራት ቀን) የሚቀመጥበት ቦታ ነው። በሌላ መልኩ የኮቪድ-19 በሽታ ምልክት ያሳየ ሰው እና ተመርምሮ ውጤቱ እስኪታወቅ ድረስ የሚቀመጥበት ቦታ ደግሞ ለይቶ ማቆያ (Isolation Center) ይሰኛል። እነዚህ ሀሳቦችም በሀገረሰባዊ ህክምናው ዘርፍም ለዘመናት ተግባራዊ ሲደረጉ የቆዩ ሲሆኑ ወሽባ፣ ውሽባ፣ ውሽባ እና ቀሳ በሚሉ ስያሜዎች ይጠራሉ። አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ (1948 ዓ/ም) (ወሽባ/ውሽባ የመታከም ስራ፣ ባንድ ስፍራ ተቀምጦ መድኃኒት ማድረግ፣ መታጠብ፣ መታጠን፣ አፍንጫን፣ ጆሮን፣ በጥጥ፣ መወተፍ፣ ገላን ሁሉ መሸፈን፣ ምግብ መለዋት ሲለው ድርጊቱን የሚፈጽመው ሐኪም፣ ወጃሻ፣ በጫ፣ ቀዳጅ፣ አጋሚ ደግሞ ወሽባ አግቢ በማለት ይገልጹታል። በሌላ መልኩ ደስታ ተክለወልድ ደግሞ (1962 ዓ/ም) "ቀሳ (በእብራይስጥ ቃዳህ በሚል ይታወቃል) ብቻ፣ ብቻነት፣ ልዩነት፣ ፈረንጆች ካራንቴን ከሚሉት ጋራ ይስማማል በማለት ይገልጹታል። እንዲሁም ቀሳ ከቤት ወይዳሪ ሄደ፣ በደን ተቀመጠ፣ ተኛ፣ ታመመ፣ ከቤተሰቡ ተለየ፣ የሚጋባ በሽታ፣ ተስቦ ስለያዘው በማለት ይገልጹታል።

ከዚህ ቃላዊ ፍቺም ሆነ ከማኅበረሰቡ ገለጻ መረዳት እንደተቻለው ወሽባ እና ቀሳ አሁን በዘመናዊው ህክምና ኪራንታይን፣ ለይቶ ማቆያ (Isolation Center) እና የማገገሚያ ቦታ ተብሎ የሚጠራውን ይተካሉ ማለት ነው።

መረጃ ሰጪዎች እንደገለጹት በአንድ አካባቢ ከሰው ወደሰው የሚተላለፍ በሽታ ከገባ የመጀመሪያው ተግባራቸውን አካባቢን መከለልና ከሰዎችም ሆነ ከእንሰሳት ንክኪ ማጽዳት ነው። ለምሳሌ በአንድ አካባቢ ወይም ቤት የለሽ/ቀሽማ በሽታ ከተከሰተ ሰዎች ወደ መንደሩ እንዳይገቡ እንዲሁም ከመንደሩም እንዳይወጡ ይከለላል። ይህንን የሚቆጣጠሩ አካላትም ይመደባሉ። በእርግጥ የማኅበረሰቡ አባላት እንደገለጹት ታማሚዎች በራሳቸው ለሌሎች የሚጠነቀቁ ስለሆኑ ከቤታቸው አይወጡም። ታማሚው ከተለየ በኋላ ቀጥታ ወሽባ ይገባል። ወሽባው እድሜን፣ ጾታን አይለይም። ሆኖም ግን የሚወሽብበት ቦታ አቅምን መሰረት ያደረገ ነው። ሰውየው ሀብት ያለውና የመኖሪያ ግቢው ሰፊ ከሆነ እዛው እግቢው ውስጥ ተከልሎ አንድ ቤት ውስጥ ይወሽባል። ድሃ ከሆነና ግቢው ጠባብ ከሆነ ግን ከመንደሩ ራቅ ብሎ ጫካ ውስጥ ይወሽባል።

በመጀመሪያ ለአውሬ የማያጋልጥ ቤት ይሰራል። ለዚህ አገልግሎት ሲውል የነበረ ቀድሞ የተሰራ ቤት ካለም ይጻዳል፤ በእባት ይለቀላቃል፤ ወይራውን፣ እሬቱን፣ ጥንጁቱን እና ሌሎች እጽዋቶችን ይቃጠሉበታል (ይንባላባሉበት)፤ ጠረጉን ሲለውጥ ከከፍተኛ ጥንቃቄ ጋር ታማሚው ይወሰዳል። በተያያዘ መንገድ የምግብ እና መገልገያ እቃዎች ተለይተው ይሰጡታል። የመመገቢያ እቃዎች የቤቱ መስኮት ወይም በር ላይ ወይም ከቤቱ የተወሰነ እርምጃ ራቅ አድርጎ ያስቀምጣል፤ ምግብ አምጭው አካል እዛ ላይ ገልብጦላት ይሄዳል። ሰውየው በሽታው የሚጻፍበት ከሆነ የሚንከባከብ አንድ ጠንካራ የተባለ ሰው ወይም የቤተሰቡ አባል ይመደባል።

ሌሎች የማኅበረሰቡ አባላት ደግሞ ለታማሚዎች ተራ ገብተው እህል እና ውሃ የማዘጋጀት ግዴታ አለባቸው። የታመመውን ቤተሰብ እርሻ የማረስ፣ ሰብሎችን የመንከባከብ እና እንሰሰቻቸውን የመጠበቅ ሀላፊነትም አለባቸው። ምግብ የመቀበበል ሂደቱ የራሱ የሆነ ፎክሎራዊ ገጽታ ያለው ነው። ለዚህም አንድ ቁልፍ መረጃ አቀባይ የነገሩንን እንመልከት፡-

ታማሚዎች የራሳቸው የሆነ የመመገቢያ እና ውሃ መጠጫ እቃ የሚኖራቸው ሲሆን አንድ ጤነኛ ሰው ምግብ ሲያመጣ ከተከለለው በታ ራቅ ብሎ በሚቀመጥለት እቃ ላይ ይገለብጥና ይመለሳል። ምግብ አምጭው አካል ከቦታው ከራቅ በኋላ ታማሚው ወይም ታማሚዎችን የሚንከባከበው አካል ወጥቶ ምግቡን ይወስዳል ማለት ነው። ይህ ሂደት የሚከወነው ፀሐይ ከገባች በኋላ እና ንጋት ላይ ነው። (ደብረ ሊባኖስ ሰኔ 20/2012 ዓ/ም)

ከላይ የቀረበው ሀታታ በታማሚውና በምግብ አቀባይ መካከል ንክኪ እንዳይኖር የሚያደርጉትን ጥንቃቄ የሚያስረዳ ነው። በተጨማሪ ሌሎች መረጃ አቀባዮች አንደገለጹት ደግሞ ምግብ በአገልግል ይደረግና አንዳንዶቹ በገመድ ሌሎች ደግሞ በረጅም ዘንግ ጫፍ ላይ ታስሮ ይሰጠዋል ይላሉ። ይህ በሚደረግበት ወቅት ግን ምግብ የሚያቀብለው አካል በተቻለ መጠን ከታማሚው ከፍ ባለ በታ ላይ መቆም አለበት ይባላል። ምክንያታቸው ደግሞ ምንም እንኳን የተራራቀ በታ ላይ ቢሆኑም ታማሚው በሚተነፍስበት ጊዜ እኩል በታ ከሆኑ ትንፋሾች አስታማሚውን በቀጥታ ስለሚያገኘው በሽታው እንዳይተላለፍ ነው። ይህ ደግሞ አሁን እየተተገበረ ያለው የመደበኛ ህክምና ባለሙያዎች የሚለብሱትን የጤና ጥንቃቄ ልብሰቶችን የሚተካ ነው ማለት ይቻላል።

የመጻፍ ጉዳይ በተመለከተ (የተፈጥሮ ግዴታውን የሚወጣበት) ሲገልጹም ፡-

ቤቱ ሰፊ ከሆነ እዛው እቤቱ ወስጥ ጉድጓድ ይማስለታል። ጠፍጣፋ ድንጋይ እና እንጨት ይዘጋጅና መክደኛ ይዘጋጅለታል። እንዳይሸትም ቤቱ ሁልጊዜ ጭስ አይለየውም። ቤቱ ጠባብ ከሆነ ደግሞ ከቤቱ አምስት ሜትር ርቀት ላይ ጉድጓድ ይቆረረላችና እዛ እንዲጻዳዳ ይደረጋል። ይህ የሚሆነው ጸሐይ ከመውጣቷ በፊት ወይም ደግሞ ከገባች በኋላ በጊዜ ነው። በጊዜ የተባለበት ምክንያት ገጠር በመሆኑና ከማኅበረሰቡ በመገለጥ አራዊቶች እንዳይተናከሉት ነው። (ቃለመጠይቅ ፣ ጎሐፅዮን፣ ሰኔ 13/2012 ዓ.ም)

ውሸባ የገባ ሰው በተቻለ መጠን የፀሐይ ብርሃን እንዳያገኘው ጥንቃቄ ይደረጋል። ይህም ምች ይመታውና በሽታው ያገረሽበታል ተብሎ ስለሚታሰብ ነው። አንዳንድ በሽታዎች ግን በህክምናው ሂደት የጸሐይ ብርሃን ግድ የሚሉበት ሁኔታ ሊኖር እንደሚችል አንድ የመረጃ አቀባይ የነገሩንን እዚህ ላይ ማንሳት ተገቢ ነው።

ለምሳሌ በአካባቢያችን ሰውነትን የሚያነጣና የሚያሳክክ በሽታ ነበር። በዚህ በሽታ የተያዘ ሰው አመድ ነፋስን ይባላል። ሰውነቱን ሙሉ አመድ የመሰለ ነገር የሚወረውና የሚፎክት ነው። በሽታው ተላላፊ ስለሆነ አትጠጋውም። ከዚያ ውሸባ ይገባና የተለያዩ እጽዋቶች (በአዋቂዎች) አማካኝነት ተዘጋጅቶ በለጋ ቅቤ ይቀባል። እየተቀባ ጸሐይ ላይ ይደረጋል

በተደጋጋሚ። ሰውነቱ ወደ ቀድሞ ቀለሙ እስኪመለስ ድረስ እንዲህ ይደረጋል።
(ቃለመጠይቅ ፡፡ ሙከራ፡፡ ነሐሴ 01/2012 ዓ.ም)

ሌላው በተለያዩ በሽታ የተያዘ ሰው ለምን ያህል ቀን ይወሸባል የሚለው ነው። የመረጃ አቀባዮች እንደገለጹት መሰረት የሚደረገው እንደበሽታው ዓይነት ሲሆን ትንሹ አምስት ቀን ትልቁ ደግሞ አርባ ቀን ነው ይላሉ (በሰባት፣ በአስራ አምስት፣ በሃያ አንድ ቀን፣ በወር የሚያልቅም ነበር)።

አንድ ውሸባ የገባ ሰው የሚመገበው ምግብ በአዋቂዎች የተለየ እንጂ ማንም እንደፈቀደ የሚሰጠው አይደለም። አዋቂዎቹ በሽታውን መሰረት አድርገው የሚከለክሉትና የሚፈቅዱት የምግብ አይነት አለ። የሚመገቡባቸው እቃዎችም በየጊዜው በውሃ ይቀቀላሉ። መድሃኒቱን የሚያደርግለት ሰውም ታማሚውን ለማከምም ሆነ ለመጠየቅ ሲገባና ሲወጣ አስፈላጊውን ጥንቃቄ አድርጎ ነው። በመጨረሻም ሰውየው በውሸባ ሰዓት የለበሰው ልብስ አንድም ይቃጠላል፣ ወይም ሌላ ቦታ ተወስዶ በፈለ ውሃ ይታጠባል፤ የማይቃጠሉትን (ቤቱ) ከተለያዩ እጽዋቶች በተቀመመ መድሃኒት አማካኝነት የማንጸት ስርዓት ይከናወናላቸዋል።

4.2.4 ሃይማኖታዊ ክዋኔዎች

ስለኢትዮጵያ ሀገረሰብ ህክምና ታሪክ ሲነሳ በሽታዎች ተከስተው እንዲህ ተደርጎ ዳኑ በሚል የተጠቀሱ ጽሑፎች አሉ። ሆኖም ግን የተከሰቱ በርካታ በሽታዎች ነበሩ እንጂ በሽታው ከምን የመጣ ነው ለሚለው ምላሽ አይገኝም። በተጨማሪነትም ብዙዎቹ ጽሑፎች ሃይማኖታዊ በመሆናቸው የበሽታው መንስኤ መቅሰፍት እና በቁጣ የመጣ ነው ተብሎ ይገለጻሉ። በመሆኑም በመፍትሄነት ተጠቅሰው የሚገኙት ጉዳዮች ኃይማኖታዊ ሆነው እናገኛቸዋለን - ጸበል መጠመቅ እና ወዳጃ። ወዳጃ ማለት የእስልምና ኃይማኖት አባቶች (ሼኮችና መድረሰዎች) ለታመሙ ሰው ፈጣሪ ምህረትን ይሰጠው ዘንድ የሚለምኑበት ስርዓት ነው። Pankhurst (1965፤6) እንደሚከተለው ይገልጻሉ።

...በአጼ ዘርዓዖቆገ ዘመነ መንግስት (11426 -1460 ዓ.ም) ከባድ በሽታ ተከስቶ ብዙ ህዝብ ፈጅ። በዋና ከተማቸው በደብረ ብርሃን በሽታው ያደረሰው እልቂት ከፍተኛ ስለነበረ የዘመኑ ዜና መዋእል የሞቱትን ሰዎች ለመቅበር እንኳ አንድ ሰው አልቀረም። ነገር ግን አፄ ዘርዓ ያጃቆገ የኦርቶዶክስ እምነታቸውን አጥብቀው የያዙ ስለነበሩ እመቅደሱ አጠገብ ምንም በሽታ ወይም ድርቅ ወይም ሞት አይኖርም በማለት የቅዱስ ቂርቆስን ቤተክርስቲያን አሳነጸ ከዚያም በሽታው ጠፋ።

ከዚህ መነሻነት አሁንም የሰሜን ሸዋ ማኅበረሰቦች በሽታዎችን በመከላከል ረገድ ሃይማኖታዊ የመከላከያ እና የፈውስ ስርዓቶችን ከቀደመው ልምዳቸው በመቅዳት ተግባራዊ ማድረግ በሽታውን ለመከላከል ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው ብለው ያምናሉ። በመፍትሄነት ከሚጠቅሷቸው ጉዳዮች መካከል የመጀመሪያው ጸሎት ነው። እንደ መረጃ አቀባዮቻችን እሳቤ በሽታው የተከሰተው የሰው ልጅ ፈጣሪውን በማስቀየሙ የመጣ ሲሆን መፍትሄው ደግሞ ከፈጣሪ ጋር

መታረቅ ነው ብለው ያምናሉ። ከፈጣሪ ጋር መታረቂያው ደግሞ ጸሎት በመሆኑ ሁሉም በየጊዜውም ቢጸልይ በሽታውን መከላከል ይቻላል ብለው ያምናሉ። ወረርሽን በመከላከል ረገድ መረጃ አቀባቶቻችን በሁለተኛነት ያስቀመጡት ሃይማኖታዊ ክዋኔ የእጣን ጢስ ነው።

4.2.5 ጭሰ ጭሰች

የአካባቢው ማኅበረሰብ የተለያዩ እጽዋቶችን በማጭበጨት ወረርሽኝን የመከላከል ባህል እንዳላቸው መረጃ አቀባቶቻችን ይጠቅሳሉ። ከእዚህ ውስጥ <ህዳር ሲታጠን> የሚለው ብሂል ተጠቃሽ ነው። ከላይ ለመግለጽ እንደተሞከረው በሀገራች በብዛት በሽታ የሚያይልበት ወቅት ከመስከረም እስከ ህዳር ያለው ወቅት ነው ተብሎ ይታመናል። በተለይም የህዳር ሲታጠን መነሻ ነው ተብሎ የሚታሰበው የህዳር በሽታም ከፍተኛ ቀውስ የፈጠረው በህዳር ወር ውስጥ ስለነበረ ማኅበረሰቡ በጊዜው የተፈጠረውን ክስተት ለማስታወስና የወረርሽኝም ማጥፊያ ነው ተብሎ በመታመኑ ህዳር በመጣ ቁጥር ስርዓቱ ይከወናል።

በሽታ ከአንድ ሰው ወይሌላ ሰው እንዳይተላለፍ ማድረግ ይችላሉ ብለው የሚያስቧቸው እጽዋቶችም እንዳሉ መረጃ አቀባቶቻችን ይገልጻሉ። አንድ የባህል መድሃኒት አዋቂ የነገሩንን እዚህ ላይ እናንሳ።

ቀደም ብዬ እንደነገርኳችሁ በአካባቢያችን ለሼ/ቀሽማ የሚባለው በሽታ ሲገባ የታመመውን ሰው ለመጠየቅ ብዙ ሰው ይፈራል። ስለሆነም በሽታው ከህመምተኛ ወይጤነኛው እንዳይተላለፍ ልብሱን በአርጊሳ፣ በከኒሳ፣ አረንገማ፣ ጡንጃት፣ ሰንሰል በመሳሰሉት እጽዋቶች ያጥናል፤ ሰውነቱንም በውሃው ይታጠባል። ይህን ካደረገ በኋላ ታማሚውን መጠየቅ ይችላል። (ቃለ መጠይቅ ሙከጡሪ ሐምሌ 30/2012 ዓ.ም እና ጎሐጽዮን ሰኔ 14/2012 ዓም)

በሰይንሱም አካባቢን ማጽዳት በሽታን መከላከያ መሆኑ ይጠቀሳል። የማኅበረሰቡ የአኗኗር ስርዓት ጋር ተያይዞ ለበሽታ አምጭ ነፍሳት (ዝንብ፣ ትንኝ፣ በበሮ) ያለው ተጋላጭነት ከፍ ያለ በመሆኑ ሁልጊዜ ከቤቱ ጭስ አይጠፋም። የጭሱ ዓላማ ቤታቸው መልካም ጠረን እንዲኖረው ለማድረግ ታስቦ ቢሆንም በተጓዳኝነት ግን በሽታ አምጭ ነፍሳትን ለማጥፋት ያገለግላል። እነዚህን በሽታ አምጭ ነፍሳቶችን አጠፋ ማለት ደግሞ በሽታን ተከላከለ ማለት ይቻላል።

መረጃ አቀባቶቻችን እንደነገሩን በመታጠንና በማጭበጨት ወረርሽኝን ለመከላከል በዋናነት የሚጠቀሙባቸው እጽዋቶች ከላይ ከተጠቀሱት በተጨማሪ ቀበሮች፣ የወፍ ቤት፣ ጥቅርሻ፣ ወይራ፣ ክትክታ፣ ግዛዋ፣ ብርጉድ፣ የአበሻ ጽድ፣ የኒም ወይም ማሊያ፣ ነጭ ባህር ዛፍ እና ኩባት የመሳሰሉት ናቸው።

4.2.6 መልእክት ማስተላለፍ

በውሸባ ስርዓተ ክዋኔ ውስጥ አዋቂዎችና የሀገር ሽማግሌዎች ያላቸው ሚና ከፍተኛ ነው። ለዚህም የሚታከመው ሰውም ከመገለጥ በፊት በማኅበረሰቡ መሪዎች ተመክሮና ተጽናንቶ፣

በሽታው የሚያመጣውን ችግር አስረድተው ነው። ይህን በተመለከተ አንድ የሀገር ሽማግሌ የጠቀሱትን እናንሳ፤

በአካባቢያችን አንድ ሰው ከታመመ በአካባቢው የሚገኙ መድሃኒት አዋቂዎችንና ሽማግሌዎችን መልእክት ይነገራቸዋል። ሽማግሌዎቹም ታማሚውን ሰው፣ ከሰው ገለል ያለ ቦታ ይጠሩትና ለእንግዲህ መታመም በአንተ አልተጀመረም፣ የያዘህ በሽታ ከሰው ወደሰው የሚተላለፍ ነው። ስለሆነም ቤተሰቦችህን፣ ጓደኞችህን እና በአጠቃላይ ለማጎበረሰቡ ታጋባለህና ለብቻህ ሁን። ስራህን ተጋግዘን እንሰራለን፣ ንብረትህንም ቤተሰቦችህንም እኛ እንከባከባለን። በማለት ያግባቡታል። ሰው-የውም እጅታውን ከሰጠ በኋላ ወደውሸገው ቦታ ይወሰዳል። ይህ በሚሆንበትም ሆነ የውሸገ ስርዓቱ በሚከወንበት ሰዓት ጮክ ብሎ መናገር አይፈቀድም። (ቃለ መጠይቅ፣ ግራር ጃርሶ፣ ሐምሌ 17/2012 ዓ.ም)

ከዚህ መረዳት የሚቻለው መልእክት የሚተላለፈው በለሆሳስ ነው። ይህ ደግሞ በማጎበረሰቡ ዘንድ መደናገጥ እንዳይፈጠር ይረዳል። እንዲሁም በጠያቂውና ታማሚው መካከል የሚፈጠረው የዝምታና ለሆሳስ ንግግር በትንፋሽ ለሚተላለፉ በሽታዎች፣ የበሽታውን ከአንዱ ወደአንዱ መተላለፍ ሌላው መግቻ መንገድ ይመስላል። ሰዎች ሲስቁ፣ ሲያስነጥሱ፣ ሲያስሉ፣ እና ጮክ ብለው ሲናገሩ ከፍተኛ መጠን ያለው ተህዋስ ከአንዱ ወደሌላው እንዲተላለፍ ያደርጋል።

በዘመናዊው ህክምና በኮቪድ-19 የተጠረጠሩ ሰዎችን ወደላይቶ ማቆያ ለመውሰድ በሚደረገው ሂደት የሚታየው የአንቡላንስ ጩኸት፣ የፖሊሶች ጋጋታ ሰዎች ለውሸገ ያላቸውን አመለካከት እንዲዘባ አድርጎታል። እንዲሁም በህጻናት እና በአጠቃላይ በማጎበረሰቡ ዘንድ እየፈጠረው የመጣው ጭንቀትና ፍርሃት ለግዴላሽነቱ አንዱ መንስኤ ሳይሆን አይቀርም። በሌላ መልኩ በበሽታው የተያዙ ሰዎች ጭንቀታቸውንና ፍርሃታቸውን ለመቀነስ በሀገር ሽማግሌዎችና መድሃኒት አዋቂዎች ከሚሰጡ ምክሮች በተጨማሪ በባህሉ መሰረት የአካባቢው ማጎበረሰብም የሚሳተፉባቸው ስርዓቶች ይኖራሉ። በክትባት ስርዓቱ ሂደት ሰዎች ተሰባሰበው የሚዘፍኑበት ስርዓት ዓላማው በሽታውን በሰላም ለመሸኘት ታስቦ ቢመስልም በሌላ መልኩ ግን በታማሚዎች ላይ ጭንቀትና ፍርሃት እንዳይፈጠር የሚያደርገው አስተዋጽኦ ቀላል አይደለም። ይህ ሲደረግ ግን እንደበሽታው ባህሪ ነው። ለምሳሌ በተስቦ/ለሼ/ ቀሽማ በሽታ ለተያዙ ሰው ይህ ዓይነት ስርዓት አይከወንም። በመጨረሻም አንድ ውሸገ የገባ ሰው ከበሽታው ተፈውሶ ወደቤቱ ሲመለስ የአካባቢው ማህበረሰብ እንኳን ተረፍክ በማለት ይጠይቁታል። ይህ ደግሞ በበሽታው ምክንያት የተፈጠረበትን ማጎበራዊ ክፍተት የሚሞላና እንዳይገለል የሚያደርግ ነው።

4.3 ሀገረሰባዊ የመፍትሄ ሀሳቦች ለኮቪድ 19 ያላቸው አበርክቶ

የኢትዮጵያ ሀገረሰብ ህክምና በማህበረሰቡ ዘንድ ካለው ተቀባይነትና ልምድ አንፃር ለኮቪድ 19 ወረርሽኝ የሚያበረክተው አስተዋጽኦ ከፍ ያለ መሆኑን ከማህበረሰቡ የሰበሰብናቸው መረጃዎችና ከትንተናዎች መረዳት ይቻላል። የማጎበረሰቡ ቀደምት የወረርሽኝ መከላከያ

ስልቶችን ለኮቪድ-19 ቢቀመሩ መልካም ነው ከምንላቸው ጉዳዮች ዋና ዋናዎቹ ማኅበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና የህክምና አስተዋጽኦ በሚል በሶስት ዋና ዋና ምድቦች ከፍለን ማዬት እንችላለን።

4.3.1 ማኅበራዊ አስተዋጽኦ (Social Contribution)

የማኅበረሰባችን አንዱ እሴት ማኅበራዊነት ነው። በአባላቱ መካከል የእርስ በርስ መተሳሰብ፣ መደጋገፍ፣ መረዳዳት፣ በሀዘንም ሆነ በደስታ ያላቸውን አብሮነት የሚያሳይ ነው። በአንድ አካባቢ ወረርሽኝ በሚከሰትበት ወቅት የተጠቃውን ቤተሰብ ወይም ግለሰብ ብቸኝነት ወይም ባይተዋርነት እንዳይሰማው እንዲሁም ከበሽታው እንዲድን ለማድረግ የሚተገበሩት ማኅበራዊ እሴቶች አስፈላጊውን ጥንቃቄ በማድረግ የመጠየቅ፣ የመምከርና የማጽናናት ስርዓቱ ቀዳሚው ተግባራቸው ነው። ይህም የሚደረገው በበሽታው የተጠቃ ሰው በአካባቢው መኖሩ እንደታወቀ ሰውየው ተለይቶ መቆየት የሚችልበት ቦታ ማዘጋጀት፣ ከውሸባ መግባቱ በፊትም በሀገር ሽማግሌዎችና በመድሃኒት አዋቂዎች ይመከራል። በቆይታው ወቅትም ማድረግ የሚገባውን ተግባራትና ጥንቃቄዎች ይነገሩታል፤ በውሸባው ቆይታውም የተመረጡ ሰዎች የእላት ተዕላት እንቅስቃሴውን ይገመግማሉ።

በሌላ መልኩ የማኅበራዊነት መገለጫው የአካባቢው ማኅበረሰብ ተራ ገብተው ለታማሚው ምግብ አዘጋጅቶ ማቅረብ ነው። ግለሰቡ ውሸባ በመግባቱ ምክንያት በቤቱ አካባቢ የሚፈጠረውን ማኅበራዊ ክፍተት ለመሸፈን ስራዎቹን በደቦ መስራት (እርሻውን ማረስ፣ ሰብሉን መብሰብ፣ እነሰሳቱን መጠበቅና መንከባከብ፣ ቤተሰቡን መርዳት) እና የመሳሰሉትን ተግባራት መፈጸም ወረርሽኝ በሚከሰትበት ወቅት የሚከናወኑ ባህላዊ እሴቶች ናቸው።

በወረርሽኙ የተጠቃውን አካል ከመንከባከብና ከመታደግ ባሻገር ቀሪው የማኅበረሰብ ክፍል በበሽታው እንዳይያዝ ለማድረግ መረጃ ሰጪ እና አቅጣጫ ጠቋሚ ሰው ያዘጋጃል። ለዚህም አንድ አካባቢውን የማያውቅ እንግዳ ወይም ህጻናት ወረርሽኙ ተከስቶበታል ተብሎ ወደሚታሰቡ ሰፈር እንዳይገቡ መንገድ ዳር ተቀምጦ (በዚያ ሂደት፣ ተመለሱ) እያለ የሚጠቁም ሰው አለ። ይህም አንዱ ማኅበራዊ ሃላፊነታቸውን የሚወጡበት ክዋኔ ነው ማለት ይቻላል።

የታመመው አካል ከበሽታው ተፈውሶ ወደቤቱ በሚመለስበት ሰዓት የአካባቢው ሰዎች (እንኳን ተረፍክ፣ እንኳን ፈጣሪ ማረሀ) ይሉታል። ወደቤቱ በሚመጡበት ወቅትም የተለያዩ ነገሮችን ይዘው ይመጣሉ። ይህ ክዋኔም ከበሽታው አገግሞ የሚመለሰው ታማሚ ምንም ዓይነት የመገለል ወይም የባእድነት ስሜት ሳይሰማው በቀላሉ ወደቀደመ ማኅበራዊ ህይወቱ መቀላቀል እንዲችል የሚያደርጉበት ስርዓት ነው።

በማኅበረሰቡ እሴት ውስጥ ወረርሽኝ ሲከሰት የነበሩት ማኅበራዊ እሴቶች በአሁኑ ወቅት ባለመታየታቸው በዚህ በኮቪድ 19 ወረርሽኝ ወቅት በበሽታው የተያዘው አካል ወደ ለይቶ ማቆያ ሲገባ በቤቱ አካባቢ የሚፈጠረውን ማኅበራዊ ክፍተት (ቤተሰቡን መንከባከብ፣ ስራውን መስራት፣ ሀብትና ንብረቱን መጠበቅ የመሳሰሉትን) የመሸፈን ባህሉ የቀረ ይመስላል። በሌላ መልኩ ደግሞ በኮሮና በሽታ ተጠርጥሮ ወደ ለይቶ ማቆያ የገባ አካል ከበሽታው አገግሞ ወደ

ማኅበረሰቡ ሲመለስ እንደበፊቱ ባህል በቀላሉ ወደ ቀደም ማህበራዊ መስተጋብሩ የሚገባበት ሂደት የለም። ከዚህ የተነሳ በሽታው ተገኝቶበትም ወደ ማገገሚያ ክፍል የሚገባውም ሆነ ከበሽታው አገግሞ የሚመለሰው ሰው በቀላሉ ወደ ቀደም ማኅበራዊ ህይወት መግባት በጣም የሚከብደው ሆኗል። ይህ አሉታዊ ክስተት ደግሞ በኮሮና ተይዘው ራሳቸውን የሚደብቁና ከለይቶ ማቆያ የሚጠፉ ሰዎች እንዲፈጠሩ አድርጓል። ስለሆነም የኮሮና ወረርሽኝ የሚፈጥረውን ማኅበራዊ መስተጋብር ክፍተት ለመቅረፍና በቀላሉ በሽታውን ለመቆጣጠር ከላይ የተጠቀሱት የቀደም ማህበራዊ እሴቶቻችን የሚፈጸሙበትን መንገድ መፍጠር ይመከራል።

4.3.2 ኢኮኖሚያዊ አስተዋጽኦ (Economical contribution)

አንድ የማኅበረሰቡ አባል በበሽታ ከተያዘ ከማኅበራዊ መስተጋብሩ መገለል እንዳይደርሰበትና ብቸኝነት እንዳይሰማው ከሚያደርጉት በተጨማሪ የኢኮኖሚው ድቀት እንዳይገጥመው የሚደረገው የባህላዊ ህክምና እሴት አንዱ ነው። ይኸውም የማኅበረሰቡ አባላት ተራ በመግባት ሀብት ንብረቱን አለአግባብ እንዳይባክን መጠበቅ፣ የግለሰቡን የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ እንዳይቋረጥ መደገፍ፣ የንግድም ሆነ የግብርና ስራ ሂደቱ የሚቀጥልበትን ሂደት መፍጠር ነው።

በኮቪድ 19 ወረርሽኝ ጋር በተያያዘ የሚታየው ግን በበሽታው የተያዘው ግለሰብ ነጋዴ ከሆነ ወደ ንግድ ቦታው ሄዶ የሚገለገል መጥፋቱ፣ በሌላ ሙያም የተሰማራ ከሆነ ያንን የሚያስቀጥል አካል አለመገኘቱ ቀድሞ ያነሳነው ማኅበራዊ እሴት እየቀነሰ መምጣቱን የሚያመለክት ነው። በተጨማሪም ያለው ከሌለው ጋር ተካፍሎ አስቸጋሪውን ወቅት በመተጋጋዝ ማለፍ የሚለው ባህል በመቀዝቀዝ በኢኮኖሚ ድቀት ውስጥ ያሉ ዜጎች ከበሽታው ይልቅ ራሃብ እንዳያጠቃቸው የሚያሰጋ ጉዳይ ሆኗል። ለዚህ መፍትሄው የቀደም ማዕድ የማጋራት እሴታቸችንን በዚህ የኮሮና ወቅትም መድገም ነው።

የኢኮኖሚ ስጋት ሆኖ የሚቀርበው ሌላኛው ጉዳይ በሽታውን ለመከላከልም ሆነ መድኃኒቱን ለማግኘት የሚደረገው ሀገራዊ እንቅስቃሴ የደበዘዘ በመሆኑ ሀገራችን ለበሽታው መከላከል ክትባት ለሚያቀርቡና መድኃኒት ሊያገኙ የሚችሉ ሀገራት ጠባቂ አድርጓታል። ይህ ደግሞ የእኛ ቀጣይ ህልውና በሌሎች ሰዎች ላይ የተንጠለጠለ እንዲሆን ያደርገዋል። ነገር ግን የቀደም ሀገረሰባዊ ህክምናን እውቀትን በመጠቀም በሽታውን መከላከያና ወረርሽኝን ለማጥፋት የሚያስችል መድኃኒት ለማግኘት ርብርብ ቢደረግ ለማኅበረሰባችን ከመድረሳችን ባሻገር ለሌሎችም መድኃኒት በመሸጥ ሌላ ሀገራዊ የኢኮኖሚ ገቢን የምንፈጥርበት እድል ይኖረን ነበር።

4.3.3 የህክምና አስተዋጽኦ (clinical contribution)

በበሽታ የተያዘን ሰው ህመም ወይም ስቃይ መቀነስ፣ ከበሽታው ማዳን የሚያስችሉ መድሃኒቶችን ለመፈለግ የሀገረሰብ ህክምናው የጎላ አስተዋጽኦ አለው። በመሆኑም ከቀደምት ወረርሽኞች የተደረጉትን ሀገረሰባዊ የህክምና አስተዋጽኦን በመፈተሽ ለኮቪድ-19 በሽታ ለመከላከል፣ ህመሙን ለማስታገስ ብሎም ለማዳን የሚስችል መፍትሄ እንዳላቸው መረጃ ሰጪዎቻችን ጠቁመዋል።

ስለመድሃኒት ፍለጋው ሲነሳ ብዙዎቹ ሰዎች የሚያነሱት ጥያቄ «ኮቪድ 19 አዲስ በሽታ በመሆኑ የባህል ህክምናው ዘርፍ አያውቀውም፤ ስለሆነም ለማይታወቅ በሽታ እንዴት መድሃኒት ሊገኝለት ይችላል?» የሚለው ነው። ነገር ግን ኮቪድ 19 አዲስነቱ ለሀገረሰባዊው ህክምናው ብቻ ሳይሆን ለዘመናዊም ጭምር ነው። ስለሆነም እንደ መረጃ አቀባዮቻችን ከሆነ ለበሽታዎች የሚሰጡት መድሃኒት መሰረት የሚያደርገው በበሽታ የተያዙ ሰዎች የሚያሳዩትን ምልክቶች መነሻ በማድረግ ነው። ስለሆነም በአካባቢያቸው የተከሰቱ ቀደምት ወረርሽኞች (እንደ ህዳር በሽታ ላሉት) የተጠቀሙት ህክምና ለኮቪድ-19ም ሊያገለግል እንደሚችል ይጠቁማሉ። ሁለቱም በሽታዎች በምልክት ደረጃ ሲታዩ ተመሳሳይ ባህሪ ያላቸው ሲሆን ከፍተኛ ትኩሳት፣ ራስ ምታት፣ ብርድ ብርድ ማለት፣ ሳል፣ የሰውነት መገጣጠሚያ ቁርጥማት፣ የጉሮሮ ህመም ወይም ቁስለት፣ የትንፋሽ ማጠር ፣ የሰውነት መድከም እና የመሳሰሉት ያካትታል።

የባህል ህክምና ባለሙያዎች ምልክትን መሰረት በማድረግ ስለሚያክሙ በቫይረስ ለሚመጡ በሽታዎች የሚሰጡባቸው ህክምናዎችን ለኮቪድም ያገለግላሉ በሚል መረጃ ሰጪዎቻችን ይገልጻሉ። በህክምናው ሂደት የሚጠቀሟቸው በአብዛኛው እጽዋትንና የእንሰሳት ተዋጽኦዎችን ሲሆን የመድሃኒቶች አጠቃቀም በቅባት መልኩ ሰውነት መቀባት፣ የደረቀውን እጽዋት ዱቄት በአፍንጫ መማግ፣ እጽዋቱን በማድረቅ ማጨስ (እጣን)፣ እጽዋቱን ከተለያዩ ሰብሎች ጋር በማደባለቅ በምግብ መልኩ በመስራት በአፍ መውሰድ መጠጣትና በመሳሰሉት መንገድ ነው።

በተጨማሪ እንደመድሃኒት አዋቂዎቹ ከሆነ እንደዛሬው የእጅ ማጽጃ ኬሚካል (ሳኒታይዘር) የሚያገለግሉ ከእጽዋት የተቀመሙ መድሃኒቶች እንደነበራቸው ያወሳሉ። ለዚህም ነጭ ሽንኩርት፣ ሰናፍጭ፣ ዝንጅብል፣ ጨው ተፈጭቶ በውሃ በመለወስ እጃቸውን እና የሰውነት አካላቸውን በመቀባት ወረርሽን ይከላሉበት እንደነበረ ይገልጻሉ። ሳሙናን ለመተካት ደግሞ እንደ ታሪገማ ወይም አረንገማ፣ እንደድ፣ ብርብራ የመሳሰሉት ያገለግላሉ። እንደ በከኒሳ (ሰንሰል)፣ አርጊሳ፣ አረንገማ፣ ጡንጃት ባሉት እጾች ደግሞ ወደህመምተኛው ቤት ለብሰውት የገቡትን ልብስ ያጥናሉ፣ በውሃው ደግሞ ይታጠባሉ። በጣም ጎጂ እጾች ስለሆኑ በመታጠን እና በመታጠብ እንጂ በመጠጥነት አይመከሩም በሚል ይገልጻሉ።

በሌላ መልኩ በቅድመ መከላከል ስራው የሚነሳው እና ለኮቪድ-19 በሽታ ብንጠቀምበት ከፍተኛ አስተዋጽኦ የሚያደርገው የመልእክት መለዋወጫ ስርዓታቸው ነው። ስለሆነም የባህል ሀኪሞች በህብረተሰቡ ውስጥ ያላቸውን ከፍተኛ ተዓማኒነት በመጠቀም በሽታውን ለመከላከል መደረግ የሚገባቸውን ጥንቃቄዎች ማስተላለፍ (ለምሳሌ፡- ማጎበራዊ ርቀትን መጠበቅ፣ ንጽህና መጠበቅ፣ ሰው የተሰበሰበባቸው ቦታዎች አለመገኘት) እና በተለያዩ መገናኛ ብዙሃን የምናስተላልፈውን መልዕክት የባህል ሀኪሞችን ባሳተፈ መልኩ ማድረግ የምንጠብቀውን ውጤት ማግኘት ያስችላል።

ለመድሃኒት የሚሆኑ እጽዋትን በተመለከተ ብዙዎቹ የሚጠቅሷቸው ቀደምት ስለባህል ህክምና የሚያወሱ መጻሕፍቶችን ነው። ከእነዚህ መካከል መጽሃፈ ፈውስ፣ እጸ ደብዳቤ፣ መጽሀፈ መድሃኒት፣ መጽሐፈ አስማት፣ መጽሐፈ ሩፍ፣ ልፋፈ ጽድቅ፣ መጽሐፈ ህይወት፣ መጽሐፈ ነድራ፣

መጽሔት ሰለሞን፣ መጽሀፈ ቀንዲል፣ መጽሐፈ አፍኖህ፣ ዕጾ ደብዳቤ፣ ሚስጢረ አዕባን፣ መፍትሄ ስራይ- እና የመሳሰሉት ናቸው።

5. መደምደሚያ

በይዘታቸው ተደራጅተው ተተንትነው የቀረቡት መረጃዎች እንደሚያሳዩት በሀገራችን የተከሰቱ ወረርሽኞችን ማህበረሰባችን ተከላክሎ ያለፈባቸው መንገዶች ለኮቪድ 19 የወረርሽኝ በሽታ ሙከራ ተደርጎባቸው ተግባራዊ ቢሆኑ መፍትሄ ሊያመጡ እንደሚችሉ በጥናቱ ተመላክቷል። ሀገረሰባዊ ህክምናው ለውጤት ሊያበቁን ይችላሉ የሚያስብለው የመጀመሪያው ጉዳይ ሰውን ሊጎዳ በማይችል መልኩ የመከላከል እና የመድኃኒት መስጠት ሂደቱ ተግባራዊ መሆኑ ነው። ይኸውም በመታጠብ፣ በመቀበት፣ በመታጠን እና በምግብነት መልክ መቅረባቸው ነው። በሁለተኛ ደረጃ ደግሞ እጽዋትን በመድኃኒት መልክ ስንጠቀም የትኛውን እጽዋት ለምን በሽታ እንደምንጠቀም፣ እንዴት እንደምንጠቀምና በምን ያህል መጠን መውሰድ እንዳለብን የሚያመለክቱ በርካታ መጽሐፍት በተለይም ወረርሽኝን በተመለከተ ተጽፈው መገኘታቸው ነው። በሌላ መልኩ ሰፊ ርብርብ የሚጠየቀው በሀገራችን በአሁኑ ወቅት የሚታየው ለሀገረሰባዊ እውቀት እየተሰጠ ያለው የተዛባ አመለካከትና የራሳችን የሆነውን ሁሉ የመናቅ አባዜው ነው። ስለሆነም ሀገረሰባዊ ህክምናን ከዘመናዊ ህክምና ጋር አስተሳስሮ የመሄዱ ጉዳይ በደንብ ሊታሰብበት ይገባል። የመረጃ ልውውጡ በመንግስትና በጤና ባለሙያዎች ብቻ መሆኑ ህብረተሰቡ የፖለቲካ ጉዳይ አድርጎ እንዲዘናጋ እንዳይረገው ከመረጃ ሰጪዎቻችን መረዳት ችለናል። ስለሆነም ጉዳዩ ተአማኒነትና ተቀባይነት እንዲኖረው በሀገረ ሽማግሌዎችና በሃይማኖት አባቶች በኩል የጠነከረ ስራ መስራት ቢቻል የተሻለ ይሆናል።

ምስጋና

ጥናቱ በሰላሌ ዩኒቨርሲቲ የገንዘብ ድጋፍ በ2012 ዓ/ም የተከናወነ ሲሆን ሰላሌ ዩኒቨርስቲንና የጥናቱን ተሳታፊዎች በሙሉ እያመሰገን ምንም ዓይነት የጥቅም መጋጨት የሌለበት መሆኑን እንገልጻለን።

ዋቢ ጽሑፎች

ሀዲስ ገብረመስቀል (1980) መጽሐፈ መድሃኒት፡ ጥንታዊ የኢትዮጵያ የባህል ህክምና፤ አክሲዮን ፎንደሽን፡ ዩኒቨርሲቲ፡

ማርያማዊት ዮናታን (ሰኔ 3፣ 2012) ከቪዲዮ 19 ወረርሽኝን ለመቋቋም የኢትዮጵያ ባህላዊ ህክምና ሊያበረክት የሚችለው አስተዋጽኦ፤ በሳይንስና ከፍተኛ ትምህርት ሚኒስቴር በተዘጋጀ ሴሚናር ላይ የቀረበ፣ አዲስ አበባ።

ሰለሞን ተሸመ (2007) ፎክሎር፡ ምንነትና የጥናቱ የትኩረት አቅጣጫ። ዐዲስ አበባ፡ ፋርኢስት ትሬዲንግ፣ ኃ.የተ.የግ.ማ.።

አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ (1948) መጽሐፈ ሰዎሳው ወግስ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ፤ አዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት። (ያሳተመው ደስታ ተክለ ወልድ ነው)

አስፋው ደበላ (ሰኔ 3፣ 2012) ሀገራዊ ፖሊሲ፣ ስትራቴጅና ትግበራ ለባህላዊ ህክምና ምርምር፡ በሳይንስና ከፍተኛ ትምህርት ሚኒስቴር በተዘጋጀ ዌቢናር ላይ የቀረበ፣ አዲስ አበባ።

ያለው እንዳውቀ (1998) መሰረታዊ የምርምር መርሆችና አተገባበር። ባህርዳር ፤አልፋ አታሚዎች።

Abbot R. (2014) *Documenting Indigenous Medical Knowledge*. WIPO.

Bauman, R (1992) *Folklore Cultural Performances and Popular Entertainment*. New York: oxford University Press.

Beshaw M. (1991) Promoting traditional medicine in Ethiopia: A brief historical overview of government Policy. *Soc. Sci and Med*, 33:193-200

Best, J. (1981) *Research in Education*. New Delhi; Prentice Hall of India Private Limited.

Central Statistical Agency (2016) “*Population Projection of Ethiopia for All Regions At Wereda Level from 2014 – 2017.*” Addis Ababa.

Chaudry, R (1992) *Herbal Medicine for Human Health*. New Delhi: World Health Organization regional office for south east Asia.

d’Avigdor E., Wohlmuth H., Asfaw Z., and Awas T. (2014) “The current status of knowledge of herbal medicine and medicinal plants in Fiche, Ethiopia,” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, vol. 10, no. 1, pp. 38–71.

Ghelawdewos Araia (May 25,2020) Africa Should Combat COVID-19 with its Indigenous Knowledge Medicine. © Institute of Development and Education for Africa (IDEA).

Good J. (1987) “*Ethno- Medical System in Africa; Patterns of Traditional Medicine in Rural and Urban Kenya.*” New York. The Guilford press.

Kebede, Alemayehu, Binyam & Yunis (2006) A historical overview of traditional medicine practices and policy in Ethiopia. *Ethiopian. Journal of Health Development* 20(2).

Negussie B (1988) Traditional wisdom and modern development: A case study of traditional peri-natal knowledge among women in southern Shewa, Ethiopia. Doctoral dissertation, University of Stockholm.

Nigatu, Beyene and Zemedu Asfaw (2018) Plants Used as Anticancer Agents in the Ethiopian Traditional Medical Practices: A Systematic Review; *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*. <https://doi.org/10.1155/2018/6274021>

Pankhurst R (1965) The history and traditional treatment of smallpox in Ethiopia. *Medical History*; 9:343-346.

_____ (1968) The history of cholera in Ethiopia. *Medical History* 1968; 12:262-268

Papadopoulos & Gebrehiwot A. Cultural snapshots: A guide to Ethiopian refugees for health care workers. *Research Center for Trans-cultural Studies in Health*, Middlesex London

Ragunathan M., Tadesse H., Tujuba R. (2010) A Cross- Sectional Study on the Perceptions and Practices of Modern and Traditional Health Practitioners about Traditional Medicine in Dembia District, North Western Ethiopia. *Pharmacogn Mag*, 6(21):19-25

Truter, I. (2007) African Traditional Healers; cultural and religious beliefs intertwined in a holistic way; *South African pharmaceutical journal*. Vol 7 pp 83-89

WHO (2001) Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review, World Health Organization, Switzerland, Geneva.

Yayehyirad & Mirgissa (2018) A Century after Yehedar Besheta (The Spanish Flu in Ethiopia): Are We Prepared for the Next Pandemic? *Ethiopian. Journal of Health Development* 32(1). <https://www.cdc.gov/>